

ПО ПЪТЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕЩИ МЕЖДУ ЧЕТКАТА И ПЕРОТО

ИЗБРАНИЦИ НА ДВЕ МУЗИ: ПИСАТЕЛИ И ХУДОЖНИЦИ ОТ КАЗАНЛЪК

Автори: Жулиет Димитров, Сариака Рандрямярана - Страсбургски университет

Ръководител: Миряна Янакиева

Увод

Казанлък е град в централна България, разположен в прочутата Розова долина. Областта е осеяна с могили, които представляват тракийски гробници. Именно поради тази причина Казанлък е кръстен Долината на розите и царете. В Казанлък са родени голям брой художници, писатели и музиканти, оставили дълбоки следи в историята на българската култура, като композиторите Петко Стайнов и Христо Манолов, художниците Ненко Балкански и Дечко Узунов, певецът Видин Даскалов, актьорът Любомир Кабакчиев и много други. В този дълъг списък от таланти хора особено важно място заемат Чудомир и Иван Милев – творци със значим принос както в живописа, така и в литературата.

Иван Милев

Биография на дете чудо

Иван Милев Лалев е български художник, сценограф и писател. Роден е през 1897 г. в Казанлък. Баща му е бил овчар, а младият Иван е израснал в бедност. Първите си акварели рисува на 18-годишна възраст. През есента на 1916 г., по време на Първата световна война, той е изпратен на фронта като военен художник.

Когато се връща, най-голямото му желание е да се запише в Художествената академия в София, но тъй като не разполага с достатъчно средства, започва да работи като селски учител в Хасковска област през 1919 г. През 1920 г. успява да влезе в Академията. Наред с интересните курсове, пред него се открива и шансът за вдъхновяващи студентски пътувания до Истанбул, Атина, Неапол, Рим, Флоренция и Венеция. В същото време той става илюстратор и карикатурист в списание „Червен смях“, а картините му са показани на три самостоятелни изложби. При завършването му през 1925 г. неговата композиция „Париж“ получава максимална оценка от изпитната комисия.

На следващата година картината му „Крали Марко“¹ печели Националната награда за живопис, но заради здравословни проблеми Иван Милев се оттегля за известно време във Виена. При завръщането си в България той се жени за оперната певица Катя Наумова, с която имат дъщеря Мария. Иван Милев почива внезапно от грип на 25 януари 1927 г. Неговият творчески живот е толкова кратък, колкото и забележителен. Само за 12 години в

¹ Виж слайд 8 от презентацията.

художествената сфера на България той оставя незаличим отпечатък както на национално, така и на европейско ниво. Иван Милев се смята за един от майсторите на акварела, основател и ярък представител на сецесиона и модернизма в България.

Живописното творчество на Иван Милев

За да бъдат разбрани творбите на Иван Милев, е важно да се изследват влиянията върху него. Сред основните му вдъхновители е например руският художник Кандински.

Кандински е художник от края на XIX и началото на XX век. Смятан е за основоположник на абстракционизма. Ранният му период съвпада с едно време на преоткриване на иконописната византийска традиция от страна на модерните художници символисти. Според символистите светът не може да бъде обяснен само рационално. Целта на изкуството е да препраща към една повисша и мистична реалност чрез художествени форми, които възприемателят трябва да дешифрира.

Символизмът прониква в изобразителното изкуство, литературата и театъра в България в началото на XX в. Ярък пример за това влияние върху творческото на Иван Милев намираме в неговата картина „Смъртта“. Смъртта е изобразена в дълга бяла роба и с корона. Черепите са подредени във формата на кръст. Идеята, която се внушава, е за мистерията на света отвъд смъртта, но и за страданията на българския народ, свързани с трагичния за България исторически контекст.

Същата тревожност се усеща и в картината „Безсъница“.

Освен до ранния Кандински, Иван Милев е близък и до основателят на Виенския сецесион Густав Климт. Сходства между двамата художници има в плана на тематиката и колорита, стилът и на двамата се характеризира с подчертана декоративност и алегоричност².

Източник на вдъхновение за Милев са западноевропейските тенденции като експресионизъм, сецесион и абстракционизъм. Модернизмът, на който Иван Милев е изразител, се характеризира със смесване на елементи от изброените европейски течения, както и от българските и византийските традиции и християнската религиозна духовност.

Водещите теми на Иван Милев, както и на други художници от този период, са разнообразни, но сред можем да откروим следните:

- Отношението между твореца и неговото изкуство. Художникът често се представя като мистичен персонаж, а с мистичен ореол е обгърнато и неговото творчество. Творецът се изживява като мъченик на собствения си артистичен талант³.

² За сравнение, на слайд 10 от презентацията към настоящата беседа са показани творби на Кандински и Климт, които илюстрират сходството между тези художници и Иван Милев.

³ Слайд 11.

- Жената също е ключова тема за Иван Милев. Силата на жената като автор (Анна Каменова) или като могъща историческа и легендарна личност (Ахинора, съпруга на Аспарух) предизвиква уважение, очарование и вдъхновение в душата на художника.

- Българската традиция, нейните митове, фолклорът и битовото ежедневие също са повтаряща се тема в творчеството на Иван Милев, която придава жизненост и модерно звучене на древните български легенди, често смесени с религиозна символика.

Женските образи в „Портрет на Анна Каменова“⁴ и „Ахинора, 1925“⁵ са представени като икони. Анна Каменова е със скръстени ръце, вгълбен израз на лицето, изобразено на фона на ореол и кръст. Облеклото ѝ е пример за изяществото на традиционната българска шевица. Ахинора също е много изразителна, въпреки че шалът скрива лицето ѝ.

- И накрая ще споменем темата за вярата, на която са посветени емблематични творби на художника. Иван Милев изследва религиозната тема чрез различни художествени стилове. Независимо дали става дума за изображение на Христос или на манастири и сцени от религиозния живот като молитвата например, вярата е дълбинна област на вдъхновение за Милев и свидетелства за важното място на религията в живота на българското общество от онова време⁶.

Иван Милев е художник, в чието творчество се преплитат много теми, техники, художествени течения и стилове. Воден е от вярата в духовността отвъд видимото и рационалното, а творбите му са белязани от меланхолията, присъща на времето. Иван Милев е родолюбив български творец, дълбоко свързан с корените и духовните традиции на своя народ.

Литературното творчество на Иван Милев

Талантът на Иван Милев се изявява и в областта на литературата. Той е автор на стихотворни и прозаически творби, както и на интимен дневник, в който изразява душевните си тревоги и меланхолията, на която често е пленник. Неговите основни теми са за мечтата и сънят, страданието, смъртта, природата, жената, обречената любов. Поетът е измъчван от тревоги, смъртта и страданието често протягат към него „ледена“ ръка:

Сал чайки, писък и проклетия
Се носят в мъртвия простор
Морето стене и обятия
Едни сал вижда моя взор.

В някои свои творби Милев черпи вдъхновението си от природата, която той описва с цялата ѝ величествена красота, но която в същото време предизвиква у него меланхолия и носталгия пред лицето на изтичащото време:

⁴ Слайд 12. За сравнение е даден и един женски портрет на Климт.

⁵ Слайд 13.

⁶ Слайд 14.

Зареяни далече, аз виждам още да се влачат миналите дни. Сладко преживените минали дни. Прехластна някъде в блян бленувам и спомням си, тъй тажни спомени. Рой гарвани злокобно гракат и грак черен се носи..

Северни песни

Иван Милев е творец, който се чувства неразбран, той сякаш не принадлежи на света на останалите хора, не намира своето място в обществото. Ето защо се потапя в света на мечтите и на абстрактното:

Всички гледат, гледат ме с големите си очи, но техните очи не говорят, а крещят. Те крещят и крясъкът ме убива – в мен оживяват много гласове и те всички ми викат: безумец, глупец, нищожество.

Откъс от Дневника на Иван Милев

Горният откъс напомня представата за поета в стиховорението „Албатросът“ на Шарл Бодлер:

Поетът е събрат на този принц небесен —
не трепва пред стрели и бури, но, уви,
когато сред шума тук долу е пренесен,
гигантските крила му пречат да върви.

Превод: Пенчо Симов

Както в символистичните картини на Иван Милев, така и в неговите стихотворения откриваме специфично раздвоение между конкретни, физически действия и мистични образи, принадлежащи на една по-висша и по-близка на поета сакрална действителност, но илюзорна и неосезаема. Ето как той описва смъртта с нейното обаяние, но и студенина, като символ на мистична красота, която надхвърля нашата реалност. Тези негови стихове силно напомнят сонета на Шарл Бодлер „Смъртта на бедните“.

*До болка разкъравените устни
Зоват за сетно наслаждение,
Кипи във чашата отрова.*

[...]

Самин съм аз във своя страх заглушен.

*Над мен разперила крила нощта
Нашепва ми слова със глас одушен,
Нашепва ми: „Хей, близко е смъртта.“*

*О, смърт, другарко възжеланна –
Зова те в тоя час: „Ела.“*

И. Милев, Химн на живота

*Смъртта е утеха, уви! И ни възражда;
Смъртта - надежда сетна в живота изнурен -
със своя еликсир опива и подклажда
в сърцата жар - да крачим към гаснещия ден;*

[...]

*Смъртта - божествен химн и житница старинна,
Смъртта - за бедните хазна и прародина,
Смъртта - врата към всички незнайни небеса!*

Ш. Бодлер, Смъртта на бедните

Иван Милев е завършен творец, който се вдъхновява от едни и същи теми и в живописа, и в поезията. Яркото присъствие на темата за страданието или смъртта сближава

творчеството му с европейските поетични течения като символизма на Артюр Рембо, или декадентството на Бодлер от предишния век.

Чудомир

Чудомир⁷, чието истинско име е Димитър Христов Чорбаджиев, е български писател и художник, роден на 25 март 1890 г. в село Турия. Умира в София на 26 декември 1967 г. През 1904 г. отива да учи в Казанлъшката гимназия. По-късно, докато следва изобразително изкуство в София, той е мобилизиран по време на Балканската и Първата световна война: съдбовни исторически събития за страната, както и творците като самия Чудомир и неговите колеги като Иван. Милев и Гео Милев.

Един от най-важните въпросите, които Чудомир си задава в края на живота си, е дали е успял вярно да представи своята епоха. Това е и главният въпрос, от който ще се интересуваме в настоящата беседа: как животът въздейства върху Чудомир, как той успява да го отрази в творбите си и да внесе нещо ново в българското изкуство.

Съществена роля за развитието на неговото творчество играят пътуванията в чужбина, първо във Франция, а по-късно и в Италия. Особено по-продължителният му престой в Париж му дава и една двойна перспектива към света и към собствената му страна България – национална и наднационална.

Чудомир прекарва по-голямата част от живота си в родината, в Казанлък, където пребивава като ученик, а по-късно и като учител, писател и художник. Тук той създава най-популярните си и забележителни творби. Голямата част от разказите му са посветени на неговите съграждани, изобразени с присъщия му заразителен хумор, който прави прозата му и забавна за четене, и винаги актуална.

През 30-те години на миналия век той публикува сборниците „Не съм от тях“ (1935) и „Нашенци“ (1936). В разказите, включени в тях, той представя своите съграждани. Героите му са представители на различни социални типове, характерни за традиционното общество в малкия български град. С характерното си остроумие разкрива техните слабости и не се колебае да изрази своя социално ангажиран поглед към заобикалящата го действителност.

Един от тези типични персонажи е клюкарката⁸. Тя е жадна за слухове и с наслада критикува хората. Нейните заядливи коментари са неизчерпаеми и винаги има какво да каже, макар непрекъснато да повтаря, че не е от тези, които се бъркат в личния живот на другите. Речта ѝ издава чувство на непогрешимост и арогантност. В своя акварел „Клюкарката“ Чудомир я изобразява с едри и груби черти на лицето, което излъчва нахалство и липса на такт, а малките ѝ очи издават нейното лицемерие.

С остроумие и лекота писателят и художникът Чудомир характеризира представителите на различните съсловия сред своите съграждани, към мнозина от които се

⁷ Виж слайд 15 от презентацията.

⁸ Виж илюстрацията на слайд 16.

отнася с насмешка, но и със симпатия. Независимо дали са на работа или седят около маса, усмивката им е заразителна. Можем да си ги представим на полето през деня или с питие в ръка вечер, с приятели и съседи. Топлите цветове на акварелите предават характерната атмосфера на „нашенското“, едно особено настроение на близост. Да споменем например акварелите, изобразяващи мъжете от малкия провинциален български град, с техните лули и простишки облекла.

Всъщност, въпреки че творбите на Чудомир, посветени на България, в по-голямата си част се надсмиват над човешките слабости и пороци, те в същото време предлагат един сърдечен и добронамерен поглед към българите, изобразени в тяхната автентичност.

През 1929 г. Чудомир заминава на специализация във Франция, където отива с цел „да се запознае с методиката и пропедевтиката“ по рисуване в парижките училища. Пропедевтиката се определя като "елементи на знанието, съставляващи необходимата подготовка за по-задълбочено изучаване на наука"⁹, а в случая на Чудомир – на френското изобразително изкуство. За обучението, което е получил, свидетелстват рисунките му, изобразяващи Париж с неговата природа и паметници. Ако вземем за пример скицата *Париж (Орлеан)* от 1930¹⁰, ще видим, че едрите линии са изоставени и художникът се е концентрирал изключително върху детайлите. Няма цвят, само сиво, а минувачите са представени съвсем бегло.

Ако разгледаме други творби на Чудомир на тема Париж, получаваме представа и за неговата работа с цветовете. Да вземем за пример *Ville de Paris*¹¹ и *Paysage*¹². Тези две произведения представляват изгледи от Париж, но природните елементи в тях като вода, трева, дървета заемат не по-малко място от сградите, а тълпата почти отсъства. Що се отнася до цветовете, за разлика от скиците, тук виждаме синьото на полупрозрачната вода и зеленината на дърветата. В скиците си Чудомир е по-точен, обръща внимание на детайлите и в тях преобладава сивото. В парижките акварели по-важна роля е отредена на цветовете.

Може да се направи интересно сравнение между изобразителните творби на Чудомир на българска и на френска тема. Българските му акварели, представящи пейзажи или портрети на нашенците, са много цветни. Той използва различни тонове, за да подчертае един или друг елемент. В набора от детайли всичко е свързано, има баланс, който създава хармония в картината. Може би природните пейзажи от Париж му напомнят за България, което обяснява и техния колорит.

В очите на Чудомир Париж е град, който буди възхищение с красотата и величието на своите паметници и с почитта на парижани към тяхното историческо и културно минало. В същото време, въпреки възхищението си, и в Париж той не губи присъщата си насмешлива нагласа към действителността, независимо дали е своя или чужда. Не откриваме тази нагласа в акварелите и скиците му от френската столица с тяхното по-скоро меланхолично настроение, но тя е ясно доловима в неговите „Писма от Париж“, адресирани

⁹ Дефиницията е по CNRTL (Национален център за текстови и лексикални ресурси) : <https://www.cnrtl.fr/definition/prop%C3%A9deutique/0>

¹⁰ Слайд 17.

¹¹ Слайд 18.

¹² Слайд 19.

до неговия приятел Петър Топузов, журналист и музеен деятел. В тези непретенциозни пътни бележки впечатленията на Чудомир от видяното в Париж са предадени с лека ирония, чийто същински обект е не толкова чуждата страна и чуждата култура, колкото отново българската действителност, събрана като в умален модел в Казанлък и неговите граждани такива, каквито авторът ги е видял и описал. Например, във второто писмо Чудомир привидно се усъмнява в правото на французите да претендират, че са много културни, защото всеки тук си гледа работата и не се интересува от другите. Всъщност иронията в този случай очевидно е не към французите, а към един аспект от българските провинциални нрави, въплътен в образа на клюкарката.

Чудомир е художник и писател с оригинален поглед към света, който се отразява в творчеството му. Най-характерното за неговия подход е, че реалността, представена в картините и разказите му, е видяна съвсем отблизо, но в същото време и от дистанция – дистанцията на хумора, който му позволява да изрази своята конструктивна социална критика към българското общество, с което той се чувства дълбоко свързан. Така той наистина е успял да достигне до своя народ и да каже важни истини за своето време. Затова днес в Казанлък, този толкова скъп за сърцето му град, се намира посветеният на Чудомир и единствен в България литературно-художествен музей. Това е почит, която свидетелства не само за участието на Чудомир в българската култура, но и за въздействието, което той е оказал върху своите сънародници. Шеговитостта и искрящата жизненост, които човек открива в очите на някои от персонажите от неговите акварели, със сигурност препращат към черти и на неговата собствена личност.

Неговите произведения са не само портрети на „нашенците“, те представят и самия него. Със своята креативност и талант той оставя неповторим духовен отпечатък и се утвърждава като един от най-оригиналните български творци. Автентичен човек с жажда за учене, който предлага на сънародниците си един уникален поглед отвътре към самите себе си.

Библиография:

Маринска, Ружа. (съст.). Иван Милев 1897-1997. Национална художествена галерия, София : 1997. ISBN 954-90243-1-8

Бужашка, Ива. Усвояване на византийската традиция в модерното изкуство: Иван Милев. // Следва, 2016, бр. 33, с. 112-139.

Аврамов, Димитър. Приказната носталгия на Иван Милев. // Литературен вестник, бр. 8/2013

Пеньо Терзиев, Валентин Минев - съставители. Чудомир. Нашенци. [Penyo Terziev, Valentin Minev – éd. Choudomir. Ceux de chez nous]. Издателство ВИОН, 2009. ISBN 954-9501-20-5

Чудомир. Писма от Париж. <https://chitanka.info/text/21315-pisma-ot-parizh>